

Wprowadzenie

Działania wojenne skierowane przeciwko cywilom należą do specyfiki większości konfliktów zbrojnych ostatniego stulecia¹. Zniszczenia, deportacje i masowe ofiary towarzyszyły ludzkości w trakcie długiego pod tym względem XX wieku – od kampanii prowadzonych przez imperia kolonialne w Afryce i Azji Wschodniej, poprzez kolejne hekatombmy dwóch wojen światowych, do wojny na Półwyspie Koreańskim i w Wietnamie czy walk na Bałkanach, w Afganistanie i Iraku. Udział cywilnych ofiar w I wojnie światowej wyniósł 5 procent, w następnej było to już 50, a w walkach w Korei – 84 procent². Na kuli ziemskiej nie ustają wojny domowe, które – jak konflikt w Syrii trwający od 2011 roku – wydają się nierozwiązywalne.

Plagą współczesnych wojen są nie tylko „spontaniczne” ekscesy walczących stron, lecz przede wszystkim systematycznie przygotowywane środki, obliczone na wyniszczenie ludności uznawanej za wrogą. Siłą sprawczą konfliktów stanowią (i nadal stanowią) różnego rodzaju ideologie i interpretacje rzeczywistości, uznające wyższość własnego porządku politycznego, społecznego, kultury i religii nad innymi. W czasie obu wojen światowych mieliśmy do czynienia z mechanizmami, które były trudne do wyobrażenia i wdrożenia, jednak okazały się praktycznie wykonalne, a świadczy o tym m.in. historia Zagłady Żydów europejskich. Do takich metod postępowania w walce z cywilami należy zaliczyć przede wszystkim: terror przeciwko osobom bądź grupom mogącym stawiać jakikolwiek opór, deportacje i wypędzenia, wyzysk, niszczenie zasobów,

¹ Por.: M. Kaldor, *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era*, Cambridge 1999, s. 6.

² M. van Creveld, *The Culture of War*, New York 2008, s. 4.

morzenie głodem³. Wojna stała się totalna, a znamionowały ją bombardowania z powietrza oraz płonące miasta i aglomeracje, na przykład: Warszawa, Drezno, Tokio, Hiroszima. Skutkami takiej wojny były wielomilionowe straty wywołane ogniem, głodem, wyczerpaniem, chorobami. Prowadzone w późniejszych dziesięcioleciach konflikty zbrojne, np. w Korei czy Wietnamie, doprowadziły do śmierci miliony istnień ludzkich. Podkreślić należy, że większość ludności cywilnej dotkniętej wojną stanowią kobiety i dzieci.

Niniejszy tom podsumowuje kolejny etap naszego zainteresowania doświadczeniami wojennymi, jakie stały się udziałem ludności cywilnej. Książka *Kobiety i/a doświadczenie wojny. 1914–1945 i później*⁴ była pokłosiem konferencji naukowej zorganizowanej w 2014 roku w Poznaniu. Podejmując namysł nad różnymi reprezentacjami doświadczeń wojennych kobiet, zdałyśmy sobie sprawę z tego, że naszą powinnością jako badaczek jest również zmierzenie się z problematyką doświadczeń wojennych dzieci⁵. Druga interdyscyplinarna konferencja *Dzieci i doświadczenie wojny. Wiek XX i XXI* odbyła się 19 września 2019 roku w Akademii Muzycznej w Poznaniu. Nie było to miejsce przypadkowe. Ważna i inspirująca naukowo książka białoruskiej pisarki i dziennikarki o wojennych losach dzieci nosi tytuł kojarzący się z muzyką: *Ostatni świadkowie. Utwory solowe na głos dziecięcy*⁶. W części artystycznej uczestnicy konferencji wysłuchali prawykonania dwóch solowych utworów muzycznych skomponowanych przez Ewę Fabiańską-Jelińską i Elżbietę Wasyłyk. Krzesimir Dębski także wystąpił na scenie, tym razem jednak nie jako muzyk i kompozytor, ale autor bardzo osobistej książki *Nic*

³ B. Barth, *Genozid. Völkermord im 20. Jahrhundert. Geschichte, Theorien, Kontroversen*, München 2006, s. 89.

⁴ M. Grzywacz, M. Okupnik (red.), *Kobiety i/a doświadczenie wojny. 1914–1945 i później*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań 2015, s. 357.

⁵ Liczne osobiste świadectwa z czasów dzieciństwa oraz opisy wydarzeń, które stały się udziałem dzieci: ucieczki, wygnania, wywózki, prześladowania, walka na frontach pobytu w obozach zagłady i innych, wykorzystywanie do eksperymentów medycznych, wykorzystania seksualne itd., rekrutacja i wykorzystywanie przez kartele narkotykowe, otwierają oczy na okropności konfliktów zbrojnych zarówno dawniej, jak i współcześnie.

⁶ S. Aleksijewicz, *Ostatni świadkowie. Utwory solowe na głos dziecięcy*, przeł. J. Czech, Wołowiec 2013.

*nie jest w porządku. Wołyń – moja rodzinna historia*⁷ i opowiedział o rzezi Polaków przez nacjonalistów z Ukraińskiej Powstańczej Armii w 1943 roku, podczas której zostali zamordowani jego dziadkowie. Magdalena Sacha była moderatorką rozmowy z Magdaleną Grzebałkowską, historyczką i pisarką, autorką zbioru reportaży *1945. Wojna i pokój*, w którym mowa także o dzieciach i ich doświadczeniach wojennych oraz powojennych.

Układ niniejszej książki ma charakter problemowy i prezentuje szerokie spektrum dramatycznych i często przemilczanych dziecięcych doświadczeń wojennych w wieku XX i XXI w różnych częściach świata (Polska, Białoruś, nazi-stowskie Niemcy, Hiszpania, Korea, Japonia, Rwanda, Sierra Leone, Syria), ich reprezentacji artystycznych, wreszcie – interpretacji muzycznych.

Bolesnym i trudnym tematem jest proceder rekrutowania dzieci do działań zbrojnych w konkretnych sytuacjach wojennych. Podejmuje go dwoje autorów, proponując ujęcie historyczne oraz prawne. Dwudziestego listopada 1989 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Konwencję o Prawach Dziecka, którą ratyfikowało 196 państw. Trzydzieści lat później konwencję uzupełniono o Protokół Fakultatywny, zakazujący wykorzystywania dzieci poniżej osiemnastego roku życia jako żołnierzy w konfliktach zbrojnych. W XXI wieku los dzieci nadal jest bardzo niepewny, gdyż wciela się je do armii, wykorzystując do udziału w wyprawach wojennych. Każdego roku przypomina o tym procederze Międzynarodowy Dzień Dzieci Żołnierzy, który przypada 12 lutego.

Doświadczenia czasu wojny to problem nie tylko tych, którzy przeżyli, ale również następnych generacji. Także i w tym tomie znaczące miejsce zajmuje kwestia pamięci i przepracowywania traumatycznych wydarzeń.

Konferencja *Dzieci i doświadczenie wojny. Wiek XX i XXI* została zorganizowana przez dwie jednostki: Instytut Kulturoznawstwa UAM i Akademię Muzyczną im. I.J. Paderewskiego w Poznaniu. Projekt konferencyjny i wydawniczy udało się zrealizować dzięki wsparciu finansowemu firmy **Bricomarché**, reprezentowanej przez spółki w Głucholazach i Ząbkowicach Śląskich, oraz firmy **Kreisel Technika Budowlana**, spółki z o.o. z siedzibą w Poznaniu.

⁷ K. Dębski, *Nic nie jest w porządku. Wołyń – moja rodzinna historia*, Warszawa 2016.

Na okładce książki znajduje się reprodukcja obrazu Pani Profesor Elżbiety Wasyłyk. Po raz kolejny praca tej wszechstronnie uzdolnionej artystki wzbogaca wizualnie naszą publikację i skłania do refleksji.

Gratias agimus!

Małgorzata Grzywacz i Małgorzata Okupnik